

DOI: <https://doi.org/10.69722/1694-8211-2025-61-267-272>

УДК: 81'25:004

Абдыракматова Н. К., филол. илимд. канд., доцент

nazgul.abdyrakmatova@iksu.kg

ORCID: 0009-0008-4162-2064

Сандыбаева А., магистрант

sandybaevaaidai@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2300-3393

К. Тыныстанов ат. БИМУ

Каракол ш., Кыргызстан

ЖАҢЫ ТЕХНОЛОГИЯЛЫК ЧӨЙРӨДӨГҮ КОТОРУУДАГЫ КӨЙГӨЙЛӨР

Бул макала жаңы технологиялык чөйрөдө которуудагы маселелерди изилдөөгө арналган. Google Translate жана ChatGPT сыяктуу жасалма интеллект (AI) жана машиналык котормо куралдарынын адабий чыгармаларды которууда тексттин мазмунун, маанисин жана эмоциялык тереңдигин канчалык деңгээлде туура жеткирүү алуу мүмкүнчүлүктөрү каралат. 21-кылымда санариптик технологиялардын жана акылдуу системалардын өнүгүшү котормо чөйрөсүнө олуттуу таасирин тийгизүүдө. Бул куралдар которуу процессин тездетип, жеткиликтүүлүгүн жакшыртканы менен, тексттердин эмоциялык жана маданий өзгөчөлүктөрүн жоготуу алуу көйгөйүн жаратат. Бул макалада машиналык жана адамдык котормолор салыштырылып, алардын артыкчылыктары жана кемчиликтери көрсөтүлөт. Ошондой эле адабий тексттердин мазмундук, маданий жана лексикалык өзгөчөлүктөрүн сактоо маселесине өзгөчө көңүл бурулуп, алардын глобалдык аудитория үчүн практикалык жана теориялык мааниси терең жана кеңири талданат.

Түйүндүү сөздөр: AI, автоматташтырылган котормо, адабий чыгарма, поэзия, машиналык котормо.

Абдыракматова Н. К., канд. филол. наук, доцент

nazgul.abdyrakmatova@iksu.kg

ORCID: 0009-0008-4162-2064

Сандыбаева А., магистрант

sandybaevaaidai@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2300-3393

ИГУ им. К. Тыныстанова

г. Каракол, Кыргызстан

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА В НОВОЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Данная статья посвящена всестороннему исследованию проблем перевода в условиях новой технологической среды. Рассматриваются возможности таких инструментов машинного перевода, как Google Translate и ChatGPT, для адекватной передачи содержания, смысла и эмоциональной глубины литературных произведений. Развитие цифровых технологий XXI века и широкое использование искусственного интеллекта оказывают значительное влияние на сферу перевода, улучшая эффективность работы, но одновременно порождают проблемы, связанные с утратой эмоциональных, культурных и лексических особенностей текста. В статье подробно сравниваются машинный и человеческий перевод, их преимущества и недостатки. Также рассматривается вопрос сохранения культурных, лексических и смысловых особенностей при переводе литературных произведений, а также их значимость для глобальной аудитории, что делает данный процесс актуальным и многогранным.

Ключевые слова: AI, автоматизированный перевод, литературное произведение, поэзия, машинный перевод.

Abdyrakmatova N. K., cand. of philol. sciences

nazgul.abdyrakmatova@iksu.kg

ORCID: 0009-0008-4162-2064

Sandybaeva A., master's student

sandybaevaaidai@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2300-3393

K. Tynystanov Issyk-Kul state university

Karakol city, Kyrgyzstan

TRANSLATION PROBLEMS IN A NEW TECHNOLOGICAL SPHERE

This article is dedicated to a comprehensive study of translation issues in the context of the new technological environment. The possibilities of machine translation tools such as Google Translate and ChatGPT are examined for their ability to adequately convey the content, meaning, and emotional depth of literary works. The development of digital technologies in the 21st century and the widespread use of artificial intelligence have a significant impact on the field of translation, improving work efficiency, but at the same time causing problems related to the loss of emotional, cultural, and lexical features of the text. The article provides a detailed comparison of machine and human translation, their advantages and disadvantages. It also addresses the important issue of preserving cultural, lexical, and semantic features when translating literary works, as well as their significance for a global audience and intercultural communication, making this process relevant and multifaceted.

Keywords: *AI, automated translation, literary work, poetry, machine translation.*

Котормо – дүйнө элдеринин ортосундагы байланышты түзгөн, маданияттар менен тилдердин ортосундагы көпүрө болуп келген маанилүү курал. Көптөгөн мамлекеттер ортосундагы келишимдер, дипломатиялык байланыштар жана адабий мурастар дал ушул котормонун жардамы менен жеткиликтүү болгон.

XXI кылымда технологиянын тездик менен өнүгүүсү бул тармакка да олуттуу таасирин тийгизди. Адистердин ордун акырындык менен Google Translate, ChatGPT, Yandex Translate сыяктуу жасалма интеллект негизиндеги куралдар толтура баштады. Алардын жардамы менен тил билүү талаптары азайып, чет мамлекеттерде же иш сапарларда жеңилээрээк котормо жүргүзүү мүмкүнчүлүгү пайда болду. Бирок бул жаңы технологиялар адамдык фактордун ордун толук алмаштыра алабы? Же тескерисинче, адабий чыгарма, поэзия сыяктуу эмоционалдык жана стилистикалык жактан татаал тексттерде маанини жана мазмунду жоготобу?

Бул макалада биз жаңы технологиялык котормонун көйгөйлөрүн изилдеп, анын артыкчылыктары жана чектөөлөрү жөнүндө талдоо жүргүзөбүз.

Көркөм тексттерди машиналык котормо аркылуу которуу сейрек кездешет, анткени учурда ал жогорку деңгээлдеги эквиваленттүүлүктү камсыз кыла албайт деп изилдөөчүлөр жана практикалык котормочулар белгилешет. Мындай котормо контексти эске албастан, текстти сөзмө-сөз которуп берет. Автордук стиль, доордун мүнөздүү белгилери сыяктуу элементтер сактала албайт. Машиналык котормо жеке сөздөрдү берүүдө ийгиликке жетиши мүмкүн, бирок терең маанилерди жеткире албайт. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, айрым европалык тилдерге которулган тексттер чыгарманы түшүнүүгө 25–30% деңгээлинде гана мүмкүнчүлүк берет, ал эми орус тилине которуу эквиваленттүүлүктү 15% деңгээлинде гана камсыздайт.

Машиналык котормонун негизги көйгөйү — машина текстти түзсө да, аны түшүнүү жөндөмү жок, анткени ал реалдуу дүйнө тууралуу маалыматты интерпретациялай албайт жана контекст түзүүдө чектелген. Көркөм тексттердин өзгөчөлүктөрүн – синтаксис, метафоралар, автордук стилдер жана башка лексикалык өзгөчөлүктөрдү – сактоо машиналык котормо үчүн олуттуу кыйынчылыктарды жаратат. Ошондой эле поэтикалык тексттерди которууда ритм, рифма, сөздөрдүн үндөштүгү сыяктуу аспектилерди сактоо кошумча татаалдыктарды жаратат.

Машиналык котормо куралдары, мисалы, Google Translate, Microsoft Translator, Yandex Translate, DeepL жана башкалар сөздөрдүн жана фразалардын котормосун текшерүүдө колдонулушу мүмкүн, бирок бүтүндөй тексттерди иштетүүдө кыйла каталарга дуушар болушат. Алгачкы текстти форматтоо жана котормону тууралоо көп убакытты талап кылгандыктан, машиналык котормодо убакытты үнөмдөө иллюзиясы жаралат.

Бул макалада биз Чыңгыз Айтматовдун "Жамила" повестинин орус жана кыргыз тилдерине котормолорун жана бул чыгарманын машиналык котормосун карадык.

"Ушул күнгө чейин бул сүрөттү эч бир көргөзмөлөргө да берген жокмун, ал тургай, айылдан туугандарым келгенде, көздөн далдалап бекитип коём. Анча эле жашыргандай эмнеси бар, уяттуубу деп, кокус оюңарга кетип жүрбөсүн, жок бул сүрөттүн эч кандай ыксыз жайы деле жок, же болбосо ага "көз тийип кетет" дегендей ал бир ашкан укмуш да эмес. Биринчи көрүшкө жөнөкөй эле кадыресе сүрөт. Бетине тартылган жер кандай жөнөкөй болсо, сүрөт өзү дагы ошондой жөнөкөй".

ChatGPT орус тилге которгон текстти:

"До сих пор я ни разу не отдавал эту картину на выставки, а когда приезжают родственники из села, я прячу её подальше. Не подумайте, что это что-то постыдное – нет, в этой картине нет ничего неподобающего. Она также не настолько выдающаяся, чтобы опасаться сглаза. На первый взгляд, это самая обычная картина. То, что изображено на ней, так же просто, как и сама картина."

Гугл котормонун которгону:

"Эту картину я до сих пор не отдавал ни на какие выставки, даже когда родственники приезжают из села, я ее прячу. Не думайте, что здесь что-то скрыто, что это стыдно – нет, в этой картине нет ничего плохого, а если и есть, то она не настолько удивительна, чтобы «привлекать внимание». На первый взгляд, это простая, заурядная картина. Сама картина так же проста, как и место, нарисованное на поверхности".

Оригиналдын орус тилине которулганы:

"Эту картину я еще никогда не выставял на выставках. Больше того, когда приезжают ко мне из аила родственники, я стараюсь запрятать ее подальше. В ней нет ничего стыдного, но это далеко не образец искусства. Она проста, как проста земля, изображенная на ней".

Бул тексттерди салыштырсак, ChatGPT, гугл котормо тексттин маанисин сөзмө-сөз которуп берди, ал эми оригиналдуу текст менен ортосунда көп айырмачылык бар.

ChatGPT англис тилге которгон текстти:

"I have never given this painting to any exhibitions, and when relatives come from the village, I hide it from view. Don't think there's anything shameful about it — no, there's nothing inappropriate in this painting. Nor is it so extraordinary that I fear it might be 'jinxed.' At first glance, it's just an ordinary painting. The place depicted on it is as simple as the painting itself."

Гугл котормо:

"To this day, I have not given this picture to any exhibitions, even when my relatives come from the village, I hide it. Don't think that there is something hidden, that it is shameful, - no, there is nothing wrong with this picture, or if it is, it is not so amazing that it is "eye catching". At first glance, it's a simple, ordinary picture».

Англис тилине которулган оригиналдуу тексти:

"It has never been exhibited. Moreover, when relatives from home come to visit, I make sure it is out of sight. There is nothing to be ashamed of, though it is not really a work of art. It is as plain as the earth depicted in it. As simple as the surface is, the painting itself is also

simple.”

Бул жерде англис тилиндеги вариантыны алып карасак, “көз тийет” дегенди ChatGPT “jinxed” деп мааниси жок которгон, ал эми гугл котормо “eye catching” көз жоосун алат деп которгон. Ал эми кыргыз тилинде оригиналдуу текстте “көз тийет” деп жазылган.

Ч. Айтматовдун “Биринчи мугалим” чыгармасынан алсак, оригиналдуу текст:

“Эже, айыл жакка барып, эл-журт менен жолугушуп келсеңиз кантер эле? Сизди сыртыңыздан баары эле билип, сыймыктанышат экен, бирок, көпчүлүгү таанышпайт.”

Орус тилине которулган чыгармада:

“Алтынай Сулаймановна, хорошо бы вам съездить в аул, повидаться с земляками. Вас там все знают, гордятся вами, но знают-то больше понаслышке.”

ChatGPT котормо:

“Сестра, как вы думаете, если бы вы съездили в деревню и встретились с людьми? Все знают вас заочно и гордятся вами, но многие лично с вами не знакомы.”

Гугл котормо:

“Сестра, пойдя в деревню и познакомься с людьми. Хотели бы вы встретиться? Все знают и гордятся тобой, но большинство из них не знают”.

Англис тилиндеги котормо:

“Altynai Sulaimanovna, why do you never go back home for a stay? They're so proud of you there, they know all about you but more from hearsay”.

ChatGPT:

“Sister, how about visiting the village and meeting the people? Everyone knows you by reputation and feels proud of you, but many have never met you in person.”

Гугл котормо:

“Sister, why don't you go to the village and meet the people? Everyone knows and is proud of you, but most of them don't know you.”

1. Сөзмө-сөз котормо жана контекстти эске албашы.

Көркөм тексттерди машиналык котормо аркылуу которуу көп учурда сөзмө-сөз болот, ал эми тексттин жалпы мааниси жана стилистикасы сакталбайт. Мисалы, Чыңгыз Айтматовдун “Жамила” чыгармасынын котормосунда сөздүн мааниси гана берилген, бирок тексттин эмоционалдык тереңдиги, автордук стиль жана метафоралар сакталбайт. Google Translate жана ChatGPT колдонгондо, бардык тексттердин мазмуну сөзмө-сөз которулуп, алардын эмоционалдык, метафоралык жүгүн түшүрөт.

Мисалы: оригиналдуу текстте “көз тийет” деген түшүнүк колдонулса, ChatGPT аны “jinxed” деп которгон, ал эми Google Translate “eye catching” деп которгон. Бул эки котормо да ордуна түшкөн түшүнүктүн маанисин туура эмес берет. Оригиналдуу кыргыз текстинде “көз тийет” деген түшүнүк белгилүү бир нерсенин эл арасында “сөзгө алынып, көзгө түшүрүлүшүн” билдирет, бул болсо жат жердин маданиятында башкача интерпретацияланат.

2. Которуунун стилистикалык жана лексикалык айырмачылыктары.

Google Translate жана ChatGPT экөө тең тексттин лексикалык өзгөчөлүктөрүн сактабайт. Мисалы, “Биринчи мугалим” чыгармасынын орусча котормосунда автордук стиль жана доордун мүнөздөмөлөрү туура эмес түшүндүрүлгөн. Бул контекстте сөздөрдүн татаал метафоралары жана сүйлөмдөрдүн стилистикалык өзгөчөлүктөрү боюнча көптөгөн жоготуулар бар. Мисалы: оригиналдуу текстте “Эже, айыл жакка барып, эл-журт менен жолугушуп келсеңиз кантер эле?” деген сөз “жолугушуп келсеңиз кантер эле” деп айтылып, сөздөрдүн өзүнчө мааниси бар. Бирок ChatGPT жана Google Translate бул маанини толук бербейт жана аны жөнөкөйлөтүп, “сүйлөшүп

көрүңүз" деп которушат.

3. Маанилерди туура эмес которуу жана башкаларды аныктоо.

Машиналык котормо куралдары контекстти туура түшүнбөй, туура эмес маанилерди сунуштайт. Мисалы, "Жамила" чыгармасындагы бир нече сөздөр жана сүйлөмдөр контекстке карата туура эмес которулуп, тексттин бүтүндүгүн бузду.

Оригиналда *"көз тийип кетет"* деген түшүнүк адамдын бир нерсеге болгон ишенимин билдирген. Google Translate аны *"eye catching"* деп которгон, бул башка маңыз берет жана ушул сөздүн кыргыз тилиндеги тексттеги маанисин өзгөртөт.

4. Тексти түзүүдө убакытты үнөмдөө иллюзиясы.

Машиналык котормо куралдары (Google Translate жана ChatGPT) тез арада котормо сунуштайт, бирок бул котормо көбүнчө контекстти жана стилистиканы туура сактабайт. Башкача айтканда, иштин сапаты көбүнчө төмөндөп, оригиналдуу тексттин тереңдиги жоголуп кетет. Машиналык котормо көбүнчө туура эмес лексикалык тандоолорду жана стилистикалык өзгөчөлүктөрдү алмаштыруу аркылуу тез арада берилген текстти берет, бирок көп учурда бул сапатсыз котормолорго алып келет.

5. Көркөм тексттердин кыйынчылыктары.

Поэзия жана көркөм чыгармалардын өзгөчөлүктөрүн сактоо дагы машиналык котормолор үчүн чоң кыйынчылык туудурат. Көркөм тексттердин ритми, рифмалары, метафоралары, символикасы жана башка сөз элементтери автоматтык куралдар тарабынан туура которулбай калат. Бул тууралуу төмөнкүдөй мисалдар бар:

- Ритм жана рифма: Машиналык котормо көркөм тексттердин поэтикалык элементтерин эске албай, сөздөрдүн маанисин гана берет, бирок алардын музыкалык жана ыргактуулук элементтерин жана структурасын жоготот. Бул көркөм чыгармалар үчүн чоң проблеманы жаратат.

- Метафоралар жана символизм: Метафоралар жана символизм көркөм тексттерде терең маанилүү ролду ойнойт, бирок машиналар бул элементтерди жоготушат же туура эмес которушат. Мисалы, бир эле метафора башка тилде толук берилбей, анын терең мааниси түшүнүлбөй калат.

6. Котормочулардын ролу жана адамдык фактор.

Адамдар, адатта, тексттин контекстин жана эмоционалдык багытын түшүнө алышат, бирок машиналар бул деңгээлде чектелген. Машиналык котормо куралдарынын туура эмес котормо берүү себептеринин бири – алар контекстти адамдар сыяктуу түшүнбөгөндүгү жана сөздөрдүн маданий маанисин туура таппагандыгы.

Котормочулар көркөм тексттерди которуу үчүн көп эмгек жана убакыт талап кылышат, себеби алар тексттин оригиналындагы стилистиканы, метафораларды жана эмоционалдык маанини сактап калууга аракет кылышат. Машина болсо көп учурда катаал жана оозеки формада туура эмес маанини берүү менен гана чектелет.

7. Эмоциялык интуиция.

Котормочу сөздөрдү гана эмес, тексттин эмоциясын да түшүнө алат. Эмоциялар жана ички сезимдер адабий котормодо негизги элементтердин бири болуп саналат. Машина болсо эмоцияларды түшүнбөйт, бирок адам аларды сезип, тексттин терең маанисин чагылдырууга аракет кылат.

8. Интонация жана маанилүү сезимдер.

Ч. Айтматовдун "Биринчи мугалим" повестинен дагы бир мисалды алалы: *"Мугалим мага дүйнөнү ачты, мен андан мурун байкаган эмесмин. Ал мага ойлонууну үйрөттү жана өзүмө ишенүүнүн кандай мааниси бар экенин түшүндүрдү."*

Машиналык котормо мындай деп которду: *"The teacher opened up a world to me that I had not noticed before. He taught me to think and understand how important it is to*

believe in myself".

Бул котормо туура, бирок тексттин эмоционалдык күчү, каармандын таасири жана мугалимдин ролу туура берилген жок. Машиналык котормо, адатта, адабий маани менен эмоцияларды түшүнбөй калат.

Машиналык котормо куралдары ылдам жана натыйжалуу болуп, көпчүлүк учурда техникалык тексттерди которууда жакшы натыйжа берет. Бирок көркөм тексттерди которууда алардын чектөөлөрү ачык көрүнөт. Машиналар көбүнчө сөзмө-сөз которуу ыкмасын колдонууну көздөп, контексттин, стилистиканын жана эмоционалдык маанидеги айырмачылыктарды эске албайт. Бул, өз кезегинде, оригиналдуу тексттин терең маанисин жоготууга алып келиши мүмкүн.

Көркөм тексттердин, айрыкча, поэзиянын которулушунда адамдын катышуусу маанилүү. Адам котормочу тексттин эмоционалдык жүгүн, стилистикалык өзгөчөлүктөрүн жана жазуучунун оюна негизделген терең маанини сактап, аны туура которо алат. Машиналык котормо куралдары бардык жагынан адамды алмаштыра албайт, анткени алар тек гана грамматикалык жана лексикалык деңгээлде иштейт, ал эми жазуучу өзүнчө инсандык жана чыгармачыл чеберчиликке ээ.

Адабияттар:

1. Айтматов, Ч. Т. Жамийла. - Бишкек, 2018.
2. Айтматов, Ч. Т. Jamiliya. - Л., 2008.
3. Айтматов, Ч. Т. Джамилия. - М., 2018.
4. Айтматов, Ч. Т. Биринчи мугалим. - Бишкек, 2023. - 80 б.
5. Айтматов, Ч. Т. Первый учитель. - М., 2018. - 90 б.
6. Айтматов, Ч. Т. First teacher. - Л., 2008. - 95 б.
5. Tomkova, M., Popel M. Transforming machine translation: a deep learning system reaches news translation quality comparable to human professionals [Text] / M. Tomkova, M. Popel. - Н., 2023.
6. Беляева, Л. Н. Машинный перевод в современном технологическом процессе перевода [Текст] / Л. Н. Беляева // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. - №203. - 2022.